

номічне зростання та політична стабільність. Якщо після стабілізації політичної ситуації в Україні економіка країни розвиватиметься таким чином, що українці матимуть можливість отримати гідну заробітну плату, щоб забезпечити нормальні умови життя для своїх родин, соціальні гарантії, сприятливі умови для ведення та створення бізнесу, не буде потреби шукати роботу за кордоном. Вплив міграційних процесів на демографічну сферу є відчутним, однак на перший погляд не зовсім видимим. З одного боку, українські заробітчани забезпечують своїм родинам відносну економічну стабільність, що покращує демографічну ситуацію, також зменшується фактичний рівень безробіття. З іншого боку, глобалізаційні процеси, політичні та економічні зрушення у світі спричиняють наплив до України робочої сили з інших країн. Не завжди іммігранти мають освіту, не кажучи про вищу освіту. Крім того, зростає рівень порушень закону та напруга в суспільстві. Мігранти в Україну також змінюють її етнокультурний стан.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міграція в Україні: Факти і цифри URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
2. Міграція як чинник розвитку в Україні. К.: MOM, 2016. Міграційний профіль України URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
3. Державна Міграційна Служба України: рік. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf
4. Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території. URL: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/30800.html>
5. CEDOS аналітичний центр демографії [Електронний ресурс]. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>
6. External Labour Migration in Ukraine as a Factor in Socio-Demographic and Economic Development. URL: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-14.pdf>
7. Atamanov A. et al. Income and Distribution Effects of Migration and Remittances: Analysis Based on CGE Models for Selected CIS Countries. CASE network reports N 86. Warsaw, 2009. P. 30.
8. Позняк О.В. Міграція населення як чинник соціально-економічного та демографічного розвитку // Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції: Зб. матеріалів міжнар. наук. конф., 16 жовтня 2007 р., м. Київ / за заг. ред. О.С. Власюка. К.: ПЦ «Фоліант», 2008. С. 14–15.
9. Гайдуцький А. Чому трудові мігранти перспективніші за іноземних інвесторів: 6 фактів інвестиційного потенціалу українських гастарбайтерів. URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1367112-chomu-trudovi-migranti-perspektivnishi-za-inozemnih-investoriv>
10. Дослідження з питань інтеграції, злочинів на ґрунті ненависті та дискримінації різних категорій мігрантів. К.: MOM, 2014. URL: <http://www.iom.org.ua/sites/default/files/study.pdf>
11. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2010; Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні /МОП, Державна служба статистики України, Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ. К., 2013
12. Frontex. Annual risk analysis 2016. URL: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf
13. Frontex. Eastern European Border Quarterly. Квартальний аналіз ситуації на Східноєвропейському кордоні. URL: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/EB_Q4_2015.pdf

УДК 364.043

Михайленко Н.О.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки і підприємництва

Херсонського національного технічного університету

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ПОШИРЕННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ І ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Стаття присвячена визначенню й аналізу основних причин, що зумовлюють поширення бідності в Україні, та розробленню рекомендацій щодо її подолання. Проаналізовано причини падіння рівня життя в Україні в останні роки, проведено аналіз динаміки показників рівня добробуту порівняно з найближчими сусідами. Сформульовано висновок, що наявний механізм соціального захисту є неефективним, а поширення бідності несе загрозу безпеці держави. Запропоновано для запобігання монетарній бідності насамперед спиратися на заходи й інструменти активної політики зайнятості через розширення можливостей зайнятості для працездатних осіб; більш ефективне функціонування ринку праці; забезпечення гідної і справедливої винагороди за працю; запровадження системи перерозподілу доходів, що сприятиме зменшенню нерівності.

Ключові слова: бідність, ризики, економічна активність, соціальна політика, ефективність соціального захисту.

Михайленко Н.А. АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ РАСПРОСТРАНЕНИЯ БЕДНОСТИ В УКРАИНЕ И ПУТИ ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЯ

Статья посвящена определению и анализу основных причин, обуславливающих распространение бедности в Украине, и разработке рекомендаций по ее преодолению. Проанализированы причины падения уровня жизни в Украине в последние годы, проведен анализ динамики показателей уровня благосостояния по сравнению с ближайшими соседями. Сделан вывод о том, что существующий механизм социальной защиты является неэффективным, а распространение бедности несет угрозу безопасности государства. Предложено для предотвращения монетарной бедности прежде всего опираться на мероприятия и инструменты активной политики занятости через расширение возможностей занятости для трудоспособных лиц; более эффективное функционирование рынка труда; обеспечение достойного и справедливого вознаграждения за труд; введение системы перераспределения доходов, которая будет способствовать уменьшению неравенства.

Ключевые слова: бедность, риски, экономическая активность, социальная политика, эффективность социальной защиты.

Mykhailenko N.O. ANALYSIS OF FUNDAMENTAL FACTORS OF DISTRIBUTION THE POVERTY IN UKRAINE AND WAYS OF ITS EXTENSION

The article is devoted to the definition and analysis of the main reasons for spreading poverty in Ukraine and the development of recommendations for overcoming it. The reasons of the decline of living standards in Ukraine in recent years have been analyzed, the analysis of the dynamics of indicators of the level of welfare compared with the nearest neighbors has been carried out. It is concluded that the existing mechanism of social protection is ineffective, and the spread of poverty poses a threat to the security of the state. Proposed to prevent monetary poverty first of all rely on measures and tools of active employment policy through the expansion of employment opportunities for able-bodied persons; more efficient functioning of the labor market; ensuring decent and fair remuneration for work; introduction of a system of redistribution of incomes, which will help to reduce inequality.

Keywords: poverty, risks, economic activity, social policy, effectiveness of social protection.

Постановка проблеми. Підвищення рівня і якості життя громадян є важливими пріоритетами державної соціальної політики, які проголошені Конституцією України (ст. 46, 48). Забезпечення соціальної спрямованості економіки має реалізувати право громадян на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, не нижчий від прожиткового мінімуму [1]. Щорічні дослідження рівня добробуту громадян, що проводяться The Credit Suisse Research Institute (Global Wealth Report) і британським інститутом The Legatum (Prosperity Index, Індекс процвітання), свідчать про зростання сукупних статків населення світу на 6,4%, що є найбільшим темпом зростання починаючи з 2012 р., а середній показник добробуту на одну дорослу людину становить 56,54 тис. дол. [2]. На жаль, Україна за рівнем добробуту громадян входить до найбіднішої категорії країн, доходи населення якої становлять менше 5 тис. дол. на рік, що в 2,5 раза менше, ніж у Молдові, в 19,6 раза – ніж у Польщі, в 31,8 раза – ніж в Естонії. За даними ООН, за межею бідності, що визначається за фактичним прожитковим мінімумом, живуть понад 60% українців, а ВВП на душу населення знизився порівняно з 1990 р. на 31,9% [3]. Ці проблеми потребують постійної уваги з боку держави, пошуку конкретних кроків і обґрунтованих рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів бідності населення привертають увагу вітчизняних та зарубіжних науковців. Найбільш ґрунтовними теоретико-методологічними дослідженнями бідності як соціально-економічного явища в Україні є роботи Е.М. Лібанової [4], О.В. Макарової [5], Л.М. Черенко [6; 7]. У сучасній зарубіжній економічній літературі приділено багато

уваги питанням, пов'язаним із моніторингом і аналізом бідності [2, 3, 8].

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні основних чинників поширення бідності в Україні та розробленні рекомендацій щодо її подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміна демографічної структури населення в останні роки приводить до загострення соціальних та економічних проблем. Збільшення частки літніх людей, низький рівень народжуваності (на який певною мірою впливає рівень добробуту сім'ї), доступність соціальних і економічних благ (з метою формування підґрунтя задля можливості подальшого розвитку), наслідки економічної і політичної кризи 2008–2014 рр. зумовили падіння рівня життя в Україні (табл. 1), причому Україна демонструє найбільші темпи його падіння серед найближчих сусідів [2].

За рейтингом країн, складеним британським аналітичним центром Legatum (Prosperity Index 2017), в 2017 р. Україна посіла 112-те місце [9]. Порівняно з 2016 р. також спостерігаються негативні тенденції (табл. 2). Аналіз найближчих сусідів дає змогу дійти висновків щодо зв'язку і взаємного впливу різних складників економічного і соціального розвитку з рівнем добробуту населення. Традиційно високий для України показник рівня освіти в 2017 р. погіршився через повільні темпи реформи системи освіти, зниження її ролі у подальшому працевлаштуванні, зниження фінансування науки і технологічних інновацій.

Незважаючи на суттєві витрати бюджету на соціальний захист, більшість фахівців визнають їх недостатніми та малоефективними. В останні роки здебільшого наголошується на необхідності проведення пенсійної, медичної і освітньої реформ як першочер-

Таблиця 1

Динаміка рівня добробуту в 2007–2017 рр., \$

Країна \ Рік	2007	2010	2013	2016	Листопад 2017	Зміна в 2016 р. порівняно з 2007 р., %
Україна	6080	2955	3595	1254	1224	– 79,38
Росія	23575	23747	20121	10344	16773	– 56,12
Молдова	3560	2871	3874	3212	3093	– 13,12
Польща	24992	26019	30849	24584	28057	– 1,63
Естонія	40927	32798	43188	39984	43158	+ 5,45
Чилі	40603	43615	49969	46543	52829	+ 14,63
Швейцарія	384037	417170	586785	561854	537599	+ 46,3

Таблиця 2

Зміна рейтингу "Prosperity Index" у 2016–2017 рр.

Країна	Рік	Загалом	Економіка	Бізнес-середовище	Урядування	Освіта	Здоров'я	Безпека	Соціальна сфера
Україна	2016	107	85	97	128	45	111	134	135
	2017	112	84	102	130	48	135	135	115
Польща	2016	34	37	45	36	33	47	21	85
	2017	32	34	44	37	33	48	18	74

гових кроків на шляху подолання бідності в Україні.

Однак ефективність запропонованих і вже здійснених кроків також залишається низькою. Так, витрати на підтримку літніх людей становлять майже 2/3 (у 2014 році – 65,5%) усіх витрат на соціальний захист, пенсійні витрати становлять майже 10% ВВП, при цьому мінімальний розмір пенсії вдвічі нижчий за фактичний прожитковий мінімум (станом на 01.01.2017 р. – 1247 грн. і 2436 грн. відповідно).

Аналіз чисельності населення за середньодушовими загальними доходами свідчить про суттєве поширення бідності та її масовість (табл. 3). Програми соціальної підтримки і соціального захисту населення залишаються найпростішими заходами боротьби з бідністю, однак приховують дуже серйозні загрози.

Фактично сьогодні держава не лише підтримує бідність, а й стимулює її через зниження економічної мотивації населення (таблиця 4). У структурі грошових доходів домогосподарств у 2016 р. лише 54,8% – це фактично зароблені ресурси, ще 4,8% – споживання продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, а майже половина ресурсів – це трансферти, що не зароблені, а отримані в результаті перерозподілу доходу. Якщо середній розмір домогосподарства в 2016 р. становив 2,58 особи, то середні ресурси, що припадали на одного члена домогосподарства, дорівнювали 2418,14 грн. [10]. У 2016 р. значно зросла частка домогосподарств (до 44% їх загальної кількості), яким було призначено житлові субсидії, а відсоток у структурі сукупних ресурсів зріс до 4,7% з 0,4% у 2014 р. Це є свідченням того, що забезпечення основних життєвих потреб перекладається з громадянина на уряд і суспільство.

Тривалий період бідності супроводжується зміною психології людини й одночасно демотивує до трудової діяльності, підвищує ризики кримінальних і гібридних загроз, коли бідне населення обирає «незаконний» шлях і розглядає участь в акціях як можливість заробітку. Тому допомога має носити

тимчасовий і нетривалий характер, а не перетворюватися в джерело доходу. Оскільки значні масштаби бідності поєднуються з дефіцитом бюджетних ресурсів для надання допомоги, уряд фактично применшує величину основного соціального стандарту – прожиткового мінімуму (рис. 1), який є базовим показником для призначення різних видів соціальної допомоги [11].

Бідність як соціально-економічне явище несе загрозу ефективності суспільних інститутів, оскільки бідне населення не має чіткої громадянської позиції, втрачає інтерес до суспільного життя, не формує і не захищає власні інтереси, перетворюється з носія влади в інструмент реалізації корпоративних інтересів, тому в подальшому виникає загроза неконтрольованості дій влади, підвищення рівня корупції в суспільстві, відсутності підґрунтя для створення середнього класу і тиску суспільства на формування стратегії розвитку держави.

Сьогодні нагальною є проблема масової бідності серед працюючого населення. За даними Державної служби статистики України, у 2016 р. лише 17,7% населення країни мали середньодушовий дохід понад 3720 грн. на місяць, за умови що середньомісячна номінальна заробітна плата становила 5183 грн. В останні роки на ринку праці України рівень безробіття залишається майже незмінним і не надто високим (2017 р. – 9,5%, 2016 р. – 9,3%, 2015 р. – 9,1%, 2014 р. – 9,3%). Водночас спостерігається низький рівень економічної активності населення, який ще скоротився – з 62,4% в 2014 р. до 62,4% в 2017 р. [10]. Отже, майже 40% населення працездатного віку не є економічно активним і виявляє готовність залишатися бідним. Світова практика розглядає подібний рівень економічної активності прийнятним, вважаючи, що на ринок праці не виходять старші покоління, молодь не поєднує навчання з роботою, жінки займаються доглядом за дітьми і виконанням соціальних функцій, що сприяє позитивній динаміці ринку праці, ефективній зайнятості з високим рівнем оплати праці. Масова бідність

Таблиця 3

Диференціація населення за рівнем доходів

Показники	2012	2014	2015	2016
Відсоток населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, до загальної чисельності населення	9,0	8,6	6,4	3,8
Відсоток населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму, до загальної чисельності населення	..	16,7	51,9	51,1

Таблиця 4

Структура сукупних ресурсів домогосподарств, %

Показники	2013	2014	2015	2016
Грошові доходи	90,8	91,2	89,4	86,0
– оплата праці	50,6	48,8	47,2	46,7
– доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	4,1	5,2	5,5	5,2
– доходи від продажу сільськогосподарської продукції	2,8	3,2	3,4	2,9
– пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	27,1	27,0	25,2	23,1
– грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,2	7,0	8,1	8,1
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	3,9	4,6	5,1	4,8
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,4	0,4	1,3	4,7
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,5	0,4	0,4	0,4
Інші надходження	4,4	3,4	3,8	4,1

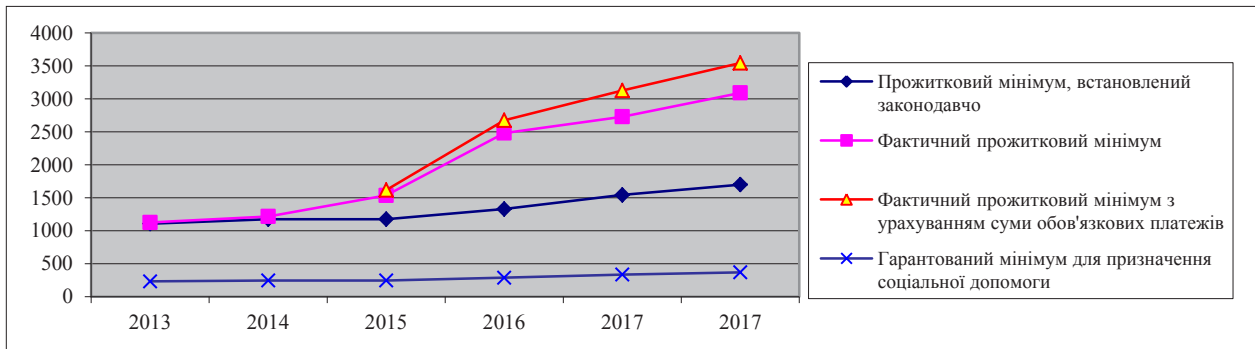


Рис. 1. Співвідношення розміру законодавчо встановленого прожиткового мінімуму і фактичного (з урахуванням суми обов'язкових платежів)

зайнятого населення в Україні, по-перше, свідчить про значні масштаби тіньового сектору, во-друге, про неадекватність і неефективність заходів щодо створення робочих місць із високим рівнем оплати праці. Однією з причин такої ситуації є високий рівень корупції, яка, згідно з Конвенцією Ради Європи, «загрожує верховенству закону, демократії, правам людини, підриває принципи належного державного управління, рівності та соціальної справедливості; протидіє конкуренції; гальмує економічний розвиток; загрожує стабільності демократичних інститутів та моральним підвалинам суспільства» [12]. Отже, неефективний корумпований менеджмент на всіх рівнях управління дійсно спотворює конкуренцію, гальмує економічний розвиток, унеможлиблює створення умов для подолання бідності в Україні.

У світовій практиці подолання бідності зазвичай використовуються заходи активної і пасивної політики на трьох рівнях: особистості (домогосподарства), громади і держави. Заходи й інструменти пасивної політики зазвичай залишаються ефективними, коли використовуються нетривалий період часу і розглядаються як тактичні або допоміжні до активної політики. Активна політика насамперед спрямована на попередження потрапляння у стан бідності. Першою умовою подолання бідності є нова концепція створення робочих місць, що забезпечують доступ до гідної праці. З одного боку, частково ця проблема вирішиться через суттєвий відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, і роботодавці вимушені будуть підвищувати оплату праці до конкурентноздатного рівня, щоб забезпечити залучення необхідних працівників. З іншого боку, активізація працездатного населення, сприяння підвищенню спроможності до виходу зі стану бідності має стимулюватися на загальнонаціональному і регіональному рівні через створення і підтримку адаптаційних робочих місць, які дадуть змогу підвищити рівень освіти, набути нові навички, надати нові можливості використання передових технологій, створення власного бізнесу тощо. Другою умовою подолання бідності є перегляд концепції освіти, яка має спрямовуватися не на набуття знань, а на можливість їх застосування в конкретних життєвих ситуаціях. Третьою умовою є перегляд програм системи соціальної підтримки і допомоги. Допоки різниця між розміром допомоги і рівнем оплати праці, на який може претендувати отримувач допомоги у разі працевлаштування, буде несуттєвою, існуватиме демотивація до активної економічної поведінки. Тенденції, що сформувалися в системі соціальної підтримки, потребу-

ють кардинальних змін: поступово має зменшуватися кількість категорій отримувачів, здійснюватися перехід на адресну допомогу, стимулюватися через укладання соціальних контрактів залучення до громадських робіт, інфраструктурних проектів з метою активізації отримувачів допомоги.

Висновки з проведеного дослідження. Політика подолання бідності в Україні має спиратися насамперед на активні заходи й інструменти, що забезпечуватимуть запобігання монетарній бідності через розширення можливостей зайнятості для працездатних осіб, більш ефективне функціонування ринку праці, забезпечення гідної і справедливої винагороди за працю; запровадження системи перерозподілу доходів, що сприятиме зменшенню нерівності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-вр в редакції від 30.09.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
- Global Wealth Report 2017 – Credit Suisse. URL: <https://www.credit-suisse.com/corporate/en/research/research-institute/global-wealth-report.html>
- United Nations Development Programme. Human Development Reports. URL: <http://hdr.undp.org/>
- Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія / Е.М. Лібанова. Київ : КНЕУ, 2008. 330 с.
- Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 244 с.
- Черенько Л.М. Система соціальної підтримки в Україні: неминучість реформ та оцінка перспектив / Л. Черенько // Демографія та соціальна економіка. 2016. № 2 (27). С. 130–142. URL: <https://dse.org.ua/archive/2016.02.130>
- Черенько Л.М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища / Л. Черенько // Демографія та соціальна економіка. 2015. № 1 (23). С. 11–21. URL: <https://dse.org/10.15407/dse2015.01.011>
- Методические указания по анализу бедности и социальных последствий / Всемирный банк; Группа стратегии сокращения бедности и Департамент социального развития. Вашингтон, 2003. 114 с.
- Legatum Prosperity Index 2017. URL: http://prosperitysite.s3-accelerate.amazonaws.com/3515/1187/1128/Legatum_Pro Prosperity_Index_2017.pdf
- Статистична інформація. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Фактичний розмір прожиткового мінімуму 2008-2017 рр. Міністерство соціальної політики. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/12286.html>
- Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію / Рада Європи; Серія європейських угод № 174. Страсбург, 1999. URL: <https://rm.coe.int/168007f58d>